

ISSN 2413-1865

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Випуск LXXXIV
Том 2

Херсон-2018

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Федяєва В.Л. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету

Заступник головного редактора:

Слюсаренко Н.В. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету

Відповідальний секретар:

Чабан О.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету

Члени редакційної колегії:

Андрієвський Б.М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки початкової освіти Херсонського державного університету.

Барбіна Є.С. – доктор педагогічних наук, професор кафедри професійної освіти Херсонського державного університету

Василева А.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету

Блах В.С. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету

Корольова І.І. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету

Кузьменков С.Г. – доктор педагогічних наук, професор кафедри фізики та методики її навчання Херсонського державного університету

Ліда Ху – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач лабораторії порівняльної педагогіки Академії педагогічних досліджень Китайської Народної Республіки

Пентилюк М.І. – доктор педагогічних наук, професор кафедри мовознавства, голова спеціалізованої вченої ради Д 67.051.03 Херсонського державного університету

Петухова Л.Є. – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету

Римантас Сташиус – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Клайпедського університету (Литовська Республіка)

Шарота Софія – доктор педагогічних наук, професор, декан педагогічного факультету Краківського педагогічного університету (Республіка Польща)

Яцула Т.В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету

**Збірник наукових праць «Педагогічні науки»
включено до переліку наукових фахових видань України з педагогіки
на підставі Наказу МОН України від 10 лютого 2010 року № 1-05/1 (бюлетень № 3, 2010 р.);
Наказу МОН України № 241 від 09.03.2016 року (додаток № 9)**

**Журнал включено до наукометричної бази даних Index Copernicus
(Республіка Польща)**

**Затверджено відповідно до рішення вченої ради
Херсонського державного університету
(протокол від 27.12.2018 р. № 5)**

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 7935
від 29.09.2003 р. видане Державною реєстраційною службою України

Офіційний сайт видання: www.ps.stateuniversity.ks.ua

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

- Борщов С.М., Дьяченко І.Д.** ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ БОРИСА АНТОНОВИЧА МИРОНЧУКА – ПЕДАГОГА, НАСТАВНИКА, ОРГАНІЗАТОРА, ПРОПАГАНДИСТА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ, ОДНОГО ІЗ ЗАСНОВНИКІВ ФАКУЛЬТЕТУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ..... 9
- Кушова Т.О.** ВІДРОДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ І ГРОМАДСЬКО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ СПАДЩИНИ А.М. ТОПОРОВА В УКРАЇНІ (1984–2018 РР.).....13
- Прибора Т.О.** ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИХОВАННЯ Й НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО..... 18
- Шоробура І.М.** РОЗВИТОК ТУРИЗМУ У ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ (2013–2015 РР.).....22

СЕКЦІЯ 2

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАВЧАННЯ

- Бойко Г.І.** НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ ДЛЯ ЧУЖОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ «МІСТО ЛЕВА» РІВНЯ В2 ЯК ОСНОВНИЙ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧИЙ ПІДРУЧНИК..... 28
- Власенко О.М.** МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ.....34
- Калініченко Т.М.** САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УНІВЕРСИТЕТАХ КАНАДИ..... 38
- Нестуля С.І.** СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВА ПІДСИСТЕМА ДИДАКТИЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ІЗ МЕНЕДЖМЕНТУ..... 42
- Савченко А.С.** ЗМІСТ ПИСЕМНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В КИТАЙСЬКОМУ МОВЛЕННІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ НА РУБІЖНОМУ РІВНІ МОВНО-МОВЛЕННЄВОЇ ПІДГОТОВКИ.....48
- Шахрай О.М., Поліщук О.В., Богдан З.П.** МУЗИЧНА ПАМ'ЯТЬ – НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....54

СЕКЦІЯ 3

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВИХОВАННЯ

- Губарєва Д.В.** ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ МУЗИЧНОГО СУПРОВОДУ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ..... 58
- Онопрієнко О.М., Онопрієнко О.В.** ПЕДАГОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ФОРМ І ЗМІСТУ ПОЗААУДИТОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СИСТЕМІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ..... 63

Стасенко О.А. ФОРМУВАННЯ ПОТРЕБИ ФІЗИЧНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	68
--	----

СЕКЦІЯ 4 ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Біляковська О.О. КОНТРОЛЬНО-ОЦІНЮВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ДИСКУРСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ.....	73
Валько Н.В. ВИЗНАЧЕННЯ STEM-КУЛЬТУРИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	78
Вороновська Л.П. ДИСТАНЦІЙНИЙ КУРС У СИСТЕМІ ВИКЛАДАННЯ ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ СТУДЕНТАМ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ В ГАЛУЗІ ЗНАНЬ «БУДІВНИЦТВО ТА АРХІТЕКТУРА»	83
Гурська О.О. ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ІТ-ФАХІВЦІВ	88
Льєнко О.Л. ЗАХОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ФАХІВЦЯ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	94
Карпова С.М., Міхова Т.В., Кубриш Н.Р. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ АРХІТЕКТОРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН ХУДОЖНЬОГО ЦИКЛУ.....	100
Косінська Н.Л. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ СЦЕНІЧНО-ОБРАЗНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	107
Криштанович М.Ф., Криштанович С.В. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	116
Лазарєв О.В., Фернос Ю.І. СПІВВІДНОШЕННЯ МОВНОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЙ У МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ МОВ.....	122
Лупак Н.М. ІНТЕРМЕДІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ІННОВАЦІЯ.....	127
Мисик О.С. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ.....	133
Олешко П.С. ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	140
Підлипняк І.Ю. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	147
Ржевська Н.В. РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У СФЕРІ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ.....	152
Ручинська Н.С. ПРОЕКТУВАННЯ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ.....	159
Сирова Ю.В. МЕТОДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ ЇХ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ.....	164

Суліма Є.М. ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ.....	169
Троць Л.М., Фурсік Л.І. ВИКОНАВСЬКИЙ СТИЛЬ І.Я. ПАДЕРЕВСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКИХ ПАНІСТІВ У КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ШОПЕНІАНИ.....	174
Шеремета Л.П., Новіцька О.І. СИСТЕМА ВПРАВ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДІЄСЛОВА ТА ЙОГО ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ-МЕДИКАМИ...	179

СЕКЦІЯ 5 СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Лях Т.Л., Спіріна Т.П., Деркач В.В. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	183
Олійник К.С. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ЖИТТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	188

СЕКЦІЯ 6 СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Гончаренко О.В., Конопельцева О.Г. ВИБІР І СТВОРЕННЯ СЕРЬОЗНИХ ІГОР ДЛЯ РОБОТИ В АУДИТОРІЇ ДОРОСЛИХ.....	192
Покась Л.А., Цимбаленко Я.С. ВПЛИВ ЕЛЕМЕНТІВ СУГЕСТОПЕДИЧНОГО НАВЧАННЯ НА МОТИВАЦІЮ УЧНІВ.....	196

CONTENTS

SECTION 1

METHODOLOGY AND HISTORY OF PEDAGOGIC

- Borschov S.M., Dyachenko I.D.** LIFE OF BORIS MIRONCHUK – A TEACHER, MENTOR, ORGANIZER, ADVOCATE OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS, ONE OF THE FOUNDERS OF THE FACULTY OF PHYSICAL EDUCATION OF THE SLAVIC STATE PEDAGOGICAL INSTITUTE.....9
- Kushchova T.O.** REVIVAL OF A.M. TOPOROV'S PEDAGOGICAL IDEAS, SOCIAL AND EDUCATIONAL HERITAGE IN UKRAINE (1984–2018).....13
- Prybora T.O.** INDIVIDUAL APPROACH TO UPRINING AND TAECHING THE CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN V. SUKHOMLYNS'KYI'S WORKS.....18
- Shorobura I.M.** EVOLUTION OF TOURISM IN KHMELNYTSKYI REGION (2013–2015)...22

SECTION 2

THEORY AND PRACTICE OF TEACHING

- Boyko G.I.** EDUCATIONAL TEXTBOOK FROM UKRAINIAN LANGUAGE AS FOREIGN FOR LEARNING STUDENTS “CITY OF L’VIV” LEVEL B2 AS A BASIS LINGUISTIC-ETHNOGRAPHIC BOOK.....28
- Vlasenko O.M.** METHODOLOGICAL BASES OF THE FORMATION OF THE SYSTEM OF HIGH SCHOOL STUDENTS’ CITIZENSHIP VALUES WITHIN THE EDUCATIONAL SPACE.....34
- Kalinichenko T.M.** STUDENTS’ INDEPENDENT WORK AS A COMPONENT OF THE EDUCATIONAL PROCESS AT THE UNIVERSITIES OF CANADA.....38
- Nestulya S.I.** STRUCTURAL AND CONTENTS SUBDISTS OF THE DIDACTIC SYSTEM OF FORMING LEADERSHIP COMPETENCE OF FUTURE BACHELORS OF MANAGEMENT.....42
- Savchenko A.S.** CONTENT OF WRITTEN COMPETENCE IN THE CHINESE SPEECH IN FUTURE PHILOLOGISTS AT THE GRANULAR LEVEL OF LANGUAGE AND SPEECH TRAINING.....48
- Shachrai O.N., Polishchuk O.V., Bogdan Z.P.** MUSICAL MEMORY – INALIENABLE CONSTITUENT OF PROFESSIONAL PREPARATION OF MUSICAL ART TEACHER.....54

SECTION 3

THEORY AND PRACTICE OF EDUCATION

- Hubarieva D.V.** PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE INTRODUCTION OF MUSICAL ACCOMPANIMENT IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF ELEMENTARY SCHOOL.....58
- Onoprienko O.M., Onoprienko O.V.** PEDAGOGICAL SUBMISSION OF FORMS AND CONTENT OF POST-AUDIT ACTIVITY OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL CULTURE IN THE SYSTEM OF PATRIOTIC EDUCATION OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....63
- Stasenko O.A.** FORMING NECESSITY OF PHYSICAL PERFECTION STUDENT YOUNG PEOPLE.....68

SECTION 4 THEORY AND METHODS OF PROFESSIONAL EDUCATION

Bilyakovska O.O. CONTROL AND ASSESSMENT IN THE DISCOURSE OF PROFESSIONAL TRAINING OF A FUTURE TEACHER.....	73
Valko N.V. DETERMINATION OF STEM-CULTURE AS A PART OF PROFESSIONAL CULTURE BASED ON ANALYSIS OF SCIENTIFIC RESEARCH	78
Voronovska L.P. DISTANCE COURSE IN THE SYSTEM OF TEACHING HIGHER MATHEMATICS TO STUDENTS LEARNING BUILDING AND ARCHITECTURE.....	83
Hurska O.O. PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF FORMING PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES OF FUTURE IT-SPECIALISTS.....	88
Iliencko O.L. METHODS OF REALIZATION OF THE SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL SYSTEM FOR COMPETITIVENESS FORMATION OF THE PROFESSIONAL OF MUNICIPAL ECONOMY.....	94
Karpova S.M., Mikhova T.V., Kubrish N.R. FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE ARCHITECTS IN THE PROCESS OF STUDYING OF THE ARTISTIC CYCLE DISCIPLINES.....	100
Kosinska N.L. METHODOLOGY OF FORMATION OF THE STAGE-SHAPED CULTURE OF FUTURE TEACHERS OF MUSICAL ART IN THE PROCESS OF VOCAL TRAINING.....	107
Kryshtanovych M.F., Kryshtanovych S.V. PROBLEMS OF FORMATION OF TEACHER'S PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCE IN EDUCATIONAL ENVIRONMENT.....	116
Lazariev O.V., Fernos Yu.I. THE RELATION BETWEEN LINGUISTIC AND COMMUNICATIVE COMPETENCES IN LANGUAGE TEACHING METHODOLOGY.....	122
Lupak N.M. INTERMEDIAL TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF ART EDUCATION AS PEDAGOGICAL INNOVATION.....	127
Mysyk O.S. EXPERIMENTAL INVESTIGATION OF THE IMPLEMENTATION OF THE MODEL FOR THE FACULTY COMPETENCE OF FUTURE CHILDREN OF PRESCHOOL EDUCATION IN THE PROCEEDING OF PEDAGOGICAL PRACTICE.....	133
Oleshko P.S. PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE HEAD OF EDUCATIONAL ESTABLISHMENT AS A FACTOR OF QUALITY OF EDUCATION IN CONDITIONS OF INNOVATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT.....	140
Pidlypnyak I.Yu. PREPARATION OF FUTURE PRESCHOOL TEACHERS FOR PRESCHOOL HEALTHKEEPING COMPETENCE FORMATION	147
Rzhevskaya N.V. DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL EDUCATION IN THE FIELD OF TRADE ENTERPRISE IN POLAND AND UKRAINE.....	152
Ruchinska N.S. DESIGN OF BLENDED LEARNING IN HIGHER EDUCATION.....	159
Syrova Yu.V. PRESCHOOL TEACHERS' METHODOLOGICAL COMPETENCE AS A FACTOR OF FORMATION OF THEIR PROFESSIONALISM.....	164
Sulima Ye.M. INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF MODERN TENDENCIES OF CIVILIZATIONAL DEVELOPMENT.....	169
Trots L.M., Fursik L.I. PERFORMING STYLE I.YA. PADEREVSKY AND POLISH PIANIST IN THE CONTEXT OF THE WORLD CHOPINIANA.....	174
Sheremeta L.P., Novitska O.I. SYSTEM OF EXERCISES FOR STUDY OF VERB AND ITS GRAMMATICAL CATEGORIES BY FOREIGN MEDICAL STUDENTS.....	179

SECTION 5 SOCIAL PEDAGOGIC

**Lyakh T.L., Spirina T.P., Musienko V.V. SOCIAL-PEDAGOGICAL PROPHYLAXIS
OF BULLYING IN A SCHOOL ENVIRONMENT.....183**

**Oliinyk K.S. GENERAL CHARACTERISTICS AND SIGNIFICANCE
OF SOCIAL NETWORKS IN THE LIFE OF MODERN YOUTH.....188**

SECTION 6 MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

**Goncharenko O.V., Konopeltseva O.G. CHOICE AND CREATION
OF SERIOUS GAMES TO TEACH ADULTS..... 192**

**Tsybalenko Ya.S., Pokas L.A. THE EFFECT OF ELEMENTS
SUGGESTOPEDIC LEARNING MOTIVATION OF STUDENTS..... 196**

УДК [37.026:316.46:005.336.2] :378

СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВА ПІДСИСТЕМА ДИДАКТИЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ІЗ МЕНЕДЖМЕНТУ

Нестуля С.І., к. і. н., доцент
кафедри управління персоналом та економіки праці,
директор навчально-наукового інституту лідерства
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

У статті автор обґрунтовує структурно-змістову підсистему дидактичної системи формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому середовищі університету. З'ясовано, що структурно-змістова підсистема дидактичної системи формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому середовищі університету містить 2 основні компоненти: фундаментальний і прикладний. Фундаментальний компонент змісту навчання майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому середовищі університету, зорієнтований на формування їхньої лідерської компетентності, представлений навчальною програмою з навчальної дисципліни «Основи лідерства» та дидактичним забезпеченням її вивчення в університеті.

Ключові слова: система, підсистема, дидактична система, зміст навчання, лідерська компетентність, лідерство, бакалавр, менеджмент.

В статье автор обосновывает структурно-содержательную подсистему дидактической системы формирования лидерской компетентности будущих бакалавров с менеджмента в образовательной среде университета. Установлено, что структурно-содержательная подсистема дидактической системы формирования лидерской компетентности будущих бакалавров с менеджмента в образовательной среде университета включает в себя 2 основных компонента: фундаментальный и прикладной. Фундаментальный компонент содержания обучения будущих бакалавров менеджмента в образовательной среде университета, ориентированный на формирование их лидерской компетентности, представлен учебной программой по дисциплине «Основы лидерства» и дидактическим обеспечением ее изучения в университете.

Ключевые слова: система, подсистема, дидактическая система, содержание обучения, лидерская компетентность, лидерство, бакалавр, менеджмент.

Nestulya S.I. STRUCTURAL AND CONTENTS SUBDISTIS OF THE DIDACTIC SYSTEM OF FORMING LEADERSHIP COMPETENCE OF FUTURE BACHELORS OF MANAGEMENT

In the article the author substantiates the structural-content subsystem of the didactic system of forming the leadership competence of future bachelors of management in the educational environment of the university. It is revealed that the structural and content subsystem of the didactic system of forming the leadership competence of future bachelors in management in the educational environment of the university includes 2 main components: fundamental and applied. The fundamental component of the content of the future bachelor's degree in management education in the educational environment of the University, focused on forming their leadership competency, is presented by the curriculum on the discipline "Fundamentals of Leadership" and the didactic provision of its study at the University.

The applied component prepares future bachelors in management, completes and extends the fundamental and is realized through the study of educational disciplines that are not specifically oriented to the formation of their leadership competence in the educational environment of the university, but provides for their active use (management, personnel management, management theory, self-management, strategic management, cross-cultural management, project management, human resource management, communication and social responsibility, etc.). Such training is most successfully carried out in the project activity of students, which involves organizing and conducting trainings aimed at forming skills of interaction, leadership, team work.

Key words: system, subsystem, didactic system, content of training, leadership competence, leadership, bachelor, management.

Постановка проблеми. Нині, коли світова спільнота ввійшла в епоху глобалізації та постійно нарощуваних темпів динамічних змін в економічній, соціальній, політичній структурах суспільств цілих країн і народів, постає вкрай важлива необхідність у появі ерудованих, незаангажованих, інтелектуально розвинених, конкурентоспроможних на

ринку праці фахівців-управлінців, які готові не лише по-новому мислити, але й діяти в складних умовах невизначеності, постійних змін і криз; менеджерів, які можуть бути лідерами – організаторами, які вміють налагодити роботу, ініціаторами та генераторами ідей, здатними повести за собою, дати свободу іншому та поважати професіонала.

Важливість приділення уваги питанню лідерства та розвитку лідерського потенціалу сьогодні є очевидним як для приватних, так і для державних інституцій, які визнають, що їхнє робоче середовище постійно змінюється та що успіх організацій значною мірою залежить від якості їхніх лідерів. Саме тому актуалізується питання формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому середовищі університетів, зокрема його дидактичних аспектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема лідерства як наукова концепція стала предметом ґрунтовного вивчення психологів, соціологів, політологів, економістів лише із ХХ століття. Цікаві дослідження з вивчення лідерства за останні десятиліття зробили зарубіжні вчені Д. Адаір, В. Байхем, М. Бауер, Д. Гоулман, Д. Коттер, К. Лудман, Д. Генна та інші. Не залишила ця проблема байдужими й учених-педагогів В. Лугову, Л. Литвинюк, Н. Мараховську, Н. Мукан, Н. Сушик, О. Романовського та інших дослідників, які вивчають проблеми розвитку лідерських якостей у сучасному суспільстві та професійній підготовці учнівської та студентської молоді. Їхні дослідження є фундаментом для формування дидактико-методичних систем професійної підготовки майбутніх бакалаврів із менеджменту. Однак питанню розроблення дидактичної системи формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому середовищі університету приділена незначна увага.

Мета статті – обґрунтувати структурно-змістову підсистему дидактичної системи формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому середовищі університету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукова новизна розробленої дидактичної системи формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому середовищі університету полягає в розробленні нового змісту кожної її підсистеми й установленні зв'язку між ними. Інакше кажучи, створено таку дидактичну систему формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому середовищі університету, яку оптимізовано до соціальних потреб сучасного суспільства, до потреб сучасних організацій й управління персоналом, освітнього середовища університету й характеру професійної підготовки студентів у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) загалом.

Розглядаючи дидактичну систему як сукупність взаємозалежних між собою ди-

дактичних компонентів (зміст, принципи, форми, методи, засоби навчання тощо), функціональність яких залежить від загальних парадигмальних, визначених історичними обставинами та суспільними потребами вимог, вважаємо за потрібне наголосити, що основними компонентами будь-якої дидактичної системи, як слушно зазначають А. Андреев, Ч. Куписевич та І. Осадченко, є мета (для чого учити?), зміст (чому навчатися?) та *технологічна підсистема* – засоби (з допомогою чого?), методи (яким чином?), форми (у яких умовах?) навчання [3; 5; 22].

Обстоюючи позицію педагогів-науковців (А. Алексюк, В. Бойченко, Ч. Куписевич, І. Малафіїк, А. Хуторський, Н. Мойсеюк), що зміст освіти є науково обґрунтованою системою дидактичного та методично сформованого навчального матеріалу для різних освітньо-кваліфікаційних рівнів, а також беручи до уваги реалії освітнього процесу в університетах (складовими змісту освіти є нормативний і вибіркового компоненти; нормативний компонент змісту освіти визначають відповідні державні стандарти освіти, а вибіркового – ЗВО; зміст освіти визначають також освітньо-професійна програма підготовки, структурно-логічна схема, навчальні програми дисциплін, інші нормативні акти органів державного управління освітою та ЗВО; його відображено у відповідних підручниках, навчальних посібниках, методичних матеріалах і дидактичних засобах), перейдемо до наукового обґрунтування *структурно-змістової підсистеми* дидактичної системи формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому середовищі університету.

Структурно-змістова підсистема дидактичної системи формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому середовищі університету має охоплювати все те, що потрібно студентові: 1) для формування лідерської компетентності; 2) для формування особистості професіонала, менеджера-лідера.

Ця підсистема містить *зміст навчання* майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому середовищі університету, зорієнтований на формування їхньої лідерської компетентності – науково обґрунтований методологічний і дидактико-методичний матеріал, засвоєння якого забезпечує здобуття освіти за спеціальністю 073 «Менеджмент» та формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів із менеджменту.

Загалом, як наголошують В. Бойченко, І. Малафіїк і Н. Мойсеюк, зміст навчання визначається освітньо-професійною

програмою, структурно-логічною схемою підготовки, програмами навчальних дисциплін, іншими нормативними документами та науковою й навчально-методичною літературою [4; 6; 7]. Тому структурно-змістова підсистема дидактичної системи формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому середовищі університету містить 2 основні компоненти:

– *фундаментальний компонент* – забезпечує фундаментальну підготовку майбутніх бакалаврів із менеджменту, спрямовану на формування їхньої лідерської компетентності в освітньому середовищі університету, яка представлена вивченням дисципліни «Основи лідерства»;

– *прикладний компонент* – підготовка майбутніх бакалаврів із менеджменту доповнює та розширює фундаментальну й реалізується через вивчення навчальних дисциплін, які спеціально не орієнтовані на формування їхньої лідерської компетентності в освітньому середовищі університету, проте передбачають їх активне використання (менеджмент, управління персоналом, теорія управління, самоменеджмент, стратегічний менеджмент, кроскультурний менеджмент, проектний менеджмент, управління людськими ресурсами, комунікації та соціальна відповідальність тощо). Така підготовка найбільш успішно здійснюється у проєктній діяльності студентів, що передбачає організацію та проведення тренінгів, спрямованих на формування навичок взаємодії, лідерства, командної роботи. Зміст цієї підготовки сформульований у термінах результатів навчання: демонструвати знання теорій, методів і функцій менеджменту, сучасних концепцій лідерства; демонструвати навички взаємодії, лідерства, командної роботи; виконувати дослідження індивідуально та/або в групі під керівництвом лідера.

Фундаментальний компонент змісту навчання майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому середовищі університету, зорієнтований на формування їхньої лідерської компетентності, представлений, перш за все, *навчальною програмою з навчальної дисципліни «Основи лідерства»*.

Мета навчальної дисципліни «Основи лідерства» – реалізовуючи основні компоненти сучасної парадигми освіти, формувати у студентів стійку систему структурних елементів професіонала: *когнітивних* – дати знання про класичні та сучасні концепції лідерства; *діяльнісно-творчих* – озброїти вмінням і навичками професійної взаємодії та комунікації; *аксіологічних* – вводити студента у світ загальноприйнятих цінностей,

цінностей лідерства; *особистісних* – розвивати лідерські якості, постійну потребу та прагнення до самовдосконалення.

Завданням дисципліни є сформувати у студентів компетенції за таким переліком, як-от *розуміти*: суть лідерства; суть фундаментальних трансформацій, які переживають сучасні організації та їхні лідери; основні причини невдач сучасних лідерів у світлі нової цивілізаційної парадигми; механізм створення лідером кола ефективно діючих послідовників; шляхи налагодження найбільш взаємовигідного партнерства; вплив ментальної моделі на поведінку лідера та його взаємовідносини з навколишнім світом. Студенти мають *знати*: залежність стилю лідерства від людей і ситуацій; основні відмінності лідерства й менеджменту; як сучасні лідери застосовують традиційні методи керівництва; відмінності між стилями лідерства; характеристики основних типів лідерства; як мотивувати людей; як делегувати владні повноваження; як розрізняти відмінності між діалогом і дискусією; як використовувати засоби комунікації, щоб впливати на оточення; як створювати монолітну команду; як допомагати послідовникам максимально розкривати свій потенціал; основні цінності, які пов'язані з культурою, орієнтованою на досягнення; *вміти*: виявляти лідерський потенціал; визначати основні особистісні якості лідера; визначати індивідуальні відмінності, що становлять когнітивного стилю та вдосконалювати власний стиль мислення, розвиваючи потенціал лідера; вирізняти дію «установки особистості» на поведінку послідовників; позбавлятися категоричних форм мислення; відкривати свою свідомість новим ідеям і перспективам; застосовувати на практиці принципи відповідальності, служіння людям, ініціативності; використовувати ефективні методи виходу із стресових, конфліктних і кризових ситуацій; використовувати тактики розумного переконання; підвищувати ефективність команди; організувати навчання всередині організації; управляти емоційним інтелектом; *володіти стійкими навичками*: застосування ефективних методик, відповідно, різних стилів лідерства; виявлення власних інструментальних і термінальних цінностей; критично оцінювати та контролювати хід власних думок; використання емоційного інтелекту; дотримання етичних норм.

Вивчення студентами навчальної дисципліни «Основи лідерства» передбачає такі види навчальної роботи:

1. Лекційний курс.
2. Самостійна підготовка та участь у практично-тренінгових заняттях.

3. Самостійна робота над окремими темами та питаннями, визначеними викладачем відповідно до програми.

4. Індивідуальні, консультативні заняття під керівництвом викладача.

5. Модульно-рейтинговий контроль знань студентів.

6. Складання заліку.

Для активізації навчального процесу в процесі вивчення дисципліни «Основи лідерства» передбачено використання таких засобів навчання, як навчальні посібники, практикуми, опорні конспекти лекцій, робочі зошити, електронні курси лекцій, дистанційний курс, які достатньою мірою розкривають зміст дисципліни та є важливими складовими структурно-змістової підсистеми.

Зокрема, нами було розроблено *навчальні посібники* «Основи лідерства» [11], «Основи лідерства. Наукові концепції (від найдавніших часів до середини ХХ ст.)» [14], «Основи лідерства. Наукові концепції (середина ХХ – початок ХХІ ст.)» [15], «Основи лідерства. Тренінг лідерських якостей та практичних навичок менеджера. Уроки видатних підприємців» [9], «Основи лідерства. Тренінг лідерських якостей та практичних навичок менеджера» [16]; *практикум* «Основи лідерства: індивідуальні практичні та творчі завдання» [12], індивідуальні практичні завдання з курсу «Основи лідерства» [17; 18]; *опорний конспект лекцій* із навчальної дисципліни «Основи лідерства»; *тести* самоаналізу до практичних занять із курсу «Основи лідерства» [19]; *робочі зошити* «Формування регіонального лідера-управлінця» [21], «Формування регіонального лідера-управлінця. Модульна програма»; *практичні посібники* для учасників тренінгу «Зміни. Адаптація до змін. Стратегічне мислення», «Комунікація», методичні рекомендації «Мотивація, самомотивація та їх практичні способи»; *електронний курс лекцій* для студентів заочно-дистанційної форми навчання [13], *дистанційний курс* «Основи лідерства» (<http://www2.el.puet.edu.ua/izdo/course/view.php?id=781>) [10], *комп'ютерні тести* «Основи лідерства» [8].

Загалом, зміст дисципліни розкривається у межах 9 тем («Тема 1. Що значить бути лідером?», «Тема 2. Наукові концепції лідерства», «Тема 3. Формування стилю лідерства та залежність від ситуації», «Тема 4. Складові лідерства. Особистісний аспект», «Тема 5. Емоційне лідерство», «Тема 6. Харизматичне лідерство», «Тема 7. Робота лідера з командою», «Тема 8. Лідер як соціальний архітектор. Формування корпоративної культури і цінностей», «Тема 9. Трансформаційне лідерство»), об'єднаних у 3 модулі.

Запропонована структура курсу реалізує *принцип модульності*, який А. Алексюк визначає як єдність змістового та процесуального аспектів навчання на основі розподілу курсу на модулі – самостійні частини навчального процесу, що містять одне або кілька фундаментальних понять, явищ, законів, принципів [2]. Кожен із модулів будується з окремих елементів, які відповідають інтегрованої дидактичній меті [24].

Модуль 1 «Лідерство в сучасній управлінській парадигмі»: Тема 1 «Що значить бути лідером?»; Тема 2 «Наукові концепції лідерства»; Тема 3 «Формування стилю лідерства та залежність від ситуації».

Модуль 2 «Особистість лідера»: Тема 4 «Складові лідерства. Особистісний аспект»; Тема 5 «Емоційне лідерство»; Тема 6 «Харизматичне лідерство».

Модуль 3 «Лідерство: організаційний аспект»: Тема 7 «Робота лідера з командою»; Тема 8 «Лідер як соціальний архітектор. Формування корпоративної культури і цінностей»; Тема 9 «Трансформаційне лідерство».

Отже, можемо стверджувати, що структура й зміст курсу «Основи лідерства» визначаються такими положеннями: 1) цілеспрямованою орієнтацією навчального процесу на формування лідерської компетентності студентів для успішного здійснення майбутньої професійної діяльності (придатність до працевлаштування); 2) сприянням оволодінню студентами інтегральною компетентністю (здатність вирішувати складні, спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сфері управління або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій і методів менеджменту, які характеризуються комплексністю та невизначеністю умов); 3) підбором дидактичного забезпечення, форм і методів навчання для формування у студентів умінь використовувати у практичній діяльності знання з теорії управління, демонструвати знання основних теорій мотивації, лідерства та влади для вирішення управлінських завдань, умінь використовувати різні способи вирішення конфліктних ситуацій в організації, демонструвати знання теорій, методів і функцій менеджменту, сучасних концепцій лідерства, навички взаємодії, лідерства, командної роботи, здатності формувати та демонструвати лідерські якості та поведінкові навички, виконувати дослідження індивідуально та в групі під керівництвом лідера.

Візуалізуємо структурно-змістову підсистему дидактичної системи формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому

Рис. 1. Структурно-змістова підсистема

середовищі університету за допомогою схеми (рис. 1):

Наголосимо, що прикладний компонент структурно-змістової підсистеми, як видно з рисунку 1, відображається у підборі навчального матеріалу (використання розробленого дидактичного забезпечення) для проведення міні-лекцій, інформаційних повідомлень у межах вивчення різних тем професійно-орієнтованих дисциплін, круглих столів, тематики рефератів із проблематики лідерства, а також орієнтацією студентів на проектну діяльність.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити висновки, що структурно-змістова підсистема дидактичної системи формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому середовищі університету містить 2 основні компоненти: **фундаментальний** (забезпечує фундаментальну підготовку майбутніх бакалаврів із менеджменту, спрямовану на формування їхньої лідерської компетентності в освітньому середовищі університету та представлену вивченням дисципліни «Основи

лідерства») і **прикладний** (вивчення дисциплін, які опосередковано торкаються проблеми формування лідерської компетентності студентів – менеджмент, управління персоналом, теорія управління, самоменеджмент, стратегічний менеджмент, кроскультурний менеджмент, проектний менеджмент, управління людськими ресурсами, комунікації та соціальна відповідальність тощо). Фундаментальний компонент змісту навчання майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому середовищі університету, зорієнтований на формування їхньої лідерської компетентності, представлений навчальною програмою з навчальної дисципліни «Основи лідерства» та дидактичним забезпеченням її вивчення в університеті – навчальні посібники, практикуми, опорні конспекти лекцій, робочі зошити, електронні курси лекцій, дистанційний курс, які достатньою мірою розкривають зміст дисципліни та є важливими складовими структурно-змістової підсистеми дидактичної системи формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому середовищі уні-

верситету. Зміст курсу «Основи лідерства» безпосередньо спрямовано на формування лідерської компетентності студентів, побудовано за принципом модульності та відображено у трьох модулях.

Подальші наукові розвідки та дослідження будуть присвячені вивченню особливостей і сучасного стану навчання професійно-орієнтованих дисциплін (прикладний компонент) для підготовки майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому середовищі університетів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підруч. для студентів, аспірантів та молодих викладачів вузів. К., 1998. 558 с.
2. Алексюк А.М. Модульне навчання: проблема взаємодії викладачів і студентів. Педагогічні технології у неперервній освіті: монографія / За ред. С.О. Сисоєвої. К.: ВІПОЛ, 2001. С. 75–88.
3. Андреев А.А. Педагогіка высшей школы. Новый курс. Московский междунар. ин-т эконометрики, информатики, финансов и права, 2002. 264 с.
4. Дидактичні системи у вищій освіті : навч. посібник / Авт.-упоряд. В.В. Бойченко. Умань: ПП Жовтий О.О., 2013. 121 с.
5. Куписевич Ч. Основы общей дидактики / Пер. с польского О.В. Долженко. М.: «Высшая школа», 1986. 367 с.
6. Малафіїк І.В. Дидактика: навч. посібник. К.: «Кондор», 2009. 406 с.
7. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навч. посібник. 5-е вид., перероб. і доп. К., 2007. 656 с.
8. Нестуля С.І. Основи лідерства: тестові завдання / Полтавський ун-т економіки і торгівлі. Електрон. текст, дані. Полтава, 2008. 1 електрон. опт. диск (CD-R).
9. Нестуля С.І., Нестуля О.О., Карманенко В.В. Основи лідерства. Тренінг лідерських якостей та практичних навичок менеджера. Уроки видатних підприємців: навч. посібник. К.: «Знання», 2013. 358с.
10. Нестуля С.І., Нестуля О.О. Дистанційний курс «Основи лідерства». Полтава, 2016. URL: <http://www2.el.puet.edu.ua/izdo/course/view.php?id=781>.
11. Нестуля С.І., Нестуля О.О. Основи лідерства: навч. посібник. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2009. 126 с.
12. Нестуля С.І., Нестуля О.О., Карманенко В.В. Основи лідерства: практикум (індивідуальні практичні та творчі завдання). 5-е вид., перероб. та допов. Полтава: ПУЕТ, 2017. 124 с.
13. Нестуля С.І., Нестуля О.О. Основи лідерства: курс лекцій для студентів заочно-дистанційної форми навчання / Полтавський ун-т економіки і торгівлі. Електрон. текст, дані. Полтава, 2009. 1 електрон. опт. диск (CD-R).
14. Нестуля С.І., Нестуля О.О. Основи лідерства. Наукові концепції (від найдавніших часів до середини ХХ ст.): навч. посібник. Полтава: ПУЕТ, 2016. 277 с.
15. Нестуля С.І., Нестуля О.О. Основи лідерства. Наукові концепції (середина ХХ – початок ХХІ ст.): навч. посібник. Полтава: ПУЕТ, 2016. 375 с.
16. Нестуля С.І., Нестуля О.О., Карманенко В.В. Основи лідерства. Тренінг лідерських якостей та практичних навичок менеджера: навч. посібник. К.: «Знання», 2013. 287 с.
17. Нестуля С.І., Нестуля О.О., Карманенко В.В. Основи лідерства: індивідуальні практичні завдання. 2-е вид., перероб. та допов. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2013. 111 с.
18. Нестуля С.І., Нестуля О.О., Карманенко В.В. Основи лідерства: індивідуальні практичні завдання з курсу для студентів усіх напрямів підготовки. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2010. 97 с.
19. Нестуля С.І. Тести самоаналізу до практичних занять з курсу «Основи лідерства». Полтава: ПУЕТ, 2016. 28 с.
20. Нестуля С.І., Нестуля О.О., Карманенко В.В. Тренінг лідерських якостей та практичних навичок менеджера: практикум з курсу «Основи лідерства» для студентів усіх напрямів підготовки. К., 2012. 221 с.
21. Нестуля С.І., Нестуля О.О., Осипенко Н.М. Формування регіонального лідера-управлінця: робочий зошит для студентів випускних курсів вищих навчальних закладів. Полтава, РВВ ПУЕТ, 2014. 106 с.
22. Осадченко І.І. Аналіз поняття «дидактична система» у контексті педагогічних категорій. Умань, 2010. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2010/1/visnuk_5.pdf (дата звернення: 26.09.2018).
23. Хуторской А.В. Современная дидактика: учебник для вузов. СПб.: Питер, 2001. 544 с.
24. Russel J.D. Modular Instruction. A Guide to the Design, Selection, Utilization and Evaluation of Modular Materials. Minneapolis University, Minnesota: Burgess Publishing Company, 1974. 164 p.